

SHEKSPIR ASARLARIDAN OLINGAN QANOTLI IBORALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zilola Saydulloyevna Ergasheva
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ingliz tilidagi qanotli iboralar tilning boyligini aks ettiruvchi eng muhim birliklardan biridir. Jumladan, ingliz adabiyotidan olingan qanotli iboralar nafaqat tilni boyitadi, balki matnni ma'nodor, ta'sirchan bo'lishida ham katta ahamiyatga ega. Mazkur qanotli iboralarlar ko'pincha ijtimoiy, emotsional yoki falsafiy o'zgartirishlarni anglatadi. Quyida Shekspir asarlaridan olingan qanotli iboralarning semantik xususiyatlari va ularning qo'llanilishi borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, ingliz adabiyoti, qanotli ibora, semantika, tahlil, ma'nodor, ta'sirchan, obrazli

SPECIAL FEATURES OF WINGED PHRASES FROM SHAKESPEARE'S WORKS

Zilola Saidulloyevna Ergasheva
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: Winged phrases in English are one of the most important units that reflect the richness of the language. In particular, winged phrases taken from English literature not only enrich the language, but also give the text deep meaning and impact. Winged phrases often express social, emotional or philosophical changes. The article discusses the semantic properties of winged phrases and their use in Shakespeare's works.

Keywords: English language, English literature, winged phrase, semantics, analysis, meaningful, impressive, figurative

Kirish. Qanotli iboralar har bir xalqning milliy madaniyatida alohida o'ringa ega bo'lib, ular faylasuf, olim, yozuvchi va davlat arboblarning sayqallangan shakldagi fikrlaridir. Ular turli tillarda so'zlashuvchi xalqlarning nutqlarida keng qo'llanilib, nutqning boyishiga hissa qo'shib kelmoqda.

Jahon tilshunosligida qanotli iboralar tadqiqi ko'plab tilshunoslarning diqqatini tortib kelmoqda. Masalan, rus tilshunoslari: O.V.Berkova, [2] K.V.Kamenev, [3] Ye.D.Goryacheva, [5] S.G.Shulejkova, [6] S.A.Churikovlar [7] rus tili qanotli iboralari, tilshunos A.A.Alekseyeva [1] nemis tili qanotli tadqiqi bo'yicha samarali izlanishlar olib borishgan.

G.N.Isakovaning fransuz tilidagi qanotli soʻz va iboralar boʻyicha olib borgan izlanishlari qanotli iboralar tadqiqiga chuqur kirib borish imkonini yaratadi. Muallifning fikricha: “Qanotli iboralar tuzilishiga koʻra soʻz, soʻz birikmasi va gapga teng, semantik jihatdan yaxlit, muallifi yoki manbasi aniq birliklardir”. [4]

Ingliz tili ham qanotli iboralarga juda boy. Ayniqsa, ingliz adabiyotidan olingan va obrazli sitata sifatida foydalanilayotgan qanotli iboralar alohida ahamiyat kasb etadi. Bu borada mashhur ingliz yozuvchisi Uilyam Shekspirning asarlaridan olingan qanotli iboralar yetakchi oʻrinni egallaydi.

Masalan, Shekspirning “Hamlet” tragediyasida qoʻllangan - “*To be, or not to be, that is the question*” jumlasida iboraga aylanib ketgan.

Asa qahramoni Hamletning bu soʻzlari uning oʻziga va jamiyatga boʻlgan qarashlarini aks ettiradi. Bu ibora hayot va oʻlim, mavjudlik va yoʻqlik, insonning qismati haqida chuqur falsafiy mulohazalar olib borish imkoniyatini beradi. Ushbu ibora odamning ichki kurashini, uning oʻzini oʻzgartirishga boʻlgan istagini va hayotni yoki oʻlimni tanlashdagi murakkab qarorlarni ifodalaydi. Bugungi kunda mazkur ibora faqatgina “hayotni tanlash” yoki “mavjudlikni qabul qilish” tushunchalarini emas, balki insonning ichki ruhiy holatini, baʼzan esa mavjudlikni yoki yoʻqlikni tanlashda yuzaga keladigan ikkilanishni bildiradi.

Fransuz adabi Jean-Paul Sartre “Being and Nothingness” (1943) asarida mazkur iborani qoʻllagan. Sartre, oʻzining ekzistensialistik falsafasida, Shekspirning “*to be or not to be*” iborasidan ilhomlangan. Sartre insonning mavjudligi va uning oʻzi haqida qanday tanlovlar qilish kerakligi haqida fikr yuritgan. Sartre “boʻlish” va “boʻlmaslik”ni insonning oʻzini anglashidagi muhim qaror sifatida tasvirlaydi, aynan Shekspir iborasi ekzistensializmdagi oʻzini anglash va erkin iroda kontseptsiyalarini oʻrganishda ishlatilgan.

Bundan tashqari Shekspirning “Othello” asarida qoʻllangan “*the green-eyed monster*”, “Yashil koʻzli yirtqich” iborasi “jalolat” yoki “hasad”ni ifodalashda ishlatiladi. Othello, Desdemona va Iago oʻrtasidagi dramatik intriga davomida, Iago Othelloga hasadni, yaʼni “yashil koʻzli yirtqich”ni (the green-eyed monster) tasvirlab, uni ishqiy xiyonat ehtimolini his qilishga undaydi. Bu ibora aynan hasadning halokatli taʼsirini va uning inson ongida qanday xavfli va yovuz oʻzgarishlarni yuzaga keltirishini koʻrsatadi.

Asardagi Othello, Desdemona va Yago oʻrtasidagi murakkab munosabatlar hamda hasad, asarda markaziy rolni oʻynaydi. Iago hasadni “*Yashil koʻzli yirtqich*” deb ataydi, bu ibora hasadning xavfli va tobora kuchayadigan tuzoq ekanligini anglatadi. Iboradan hasadni jonlantiruvchi, tashqaridan koʻrinmaydigan, ammo doimiy ravishda oʻsib boradigan bir ruhiy holat anglanadi. Ushbu ibora keng tarqalgan boʻlib, koʻplab kontekstlarda, ayniqsa, salbiy his-tuygʻular va ijtimoiy munosabatlardagi murakkabliklarni ifodalashda qoʻllaniladi.

"The green-eyed monster" iborasi Dickensning *"Great Expectations"* nomli asarida hasadning jozibador va zararli kuchi sifatida ishlatilgan. Dickens, Othello kabi, hasadning insonni qanday o'zgartirishi va insoniy aloqalarni qanday buzishi haqida so'zlaydi. Masalan, Estella va Pip o'rtasidagi murakkab munosabatlar, Estellaning Pipni o'ziga bo'lgan his-tuyg'ularini manipulyatsiya qilish va unga ko'rsatgan nohaq yondashuvi asar davomida "yashil ko'zli yirtqich"ning ta'sirini ko'rsatadi.

Shekspirning *"As You Like It"* komediyasida qo'llangan *"All the world's a stage, and all the men and women merely players"* iborasi ham keng tarqalgan.

Bu qanotli ibora Shekspir komediyasida hayotning vaqtinchalikligini, insonlarning o'z rollarini o'ynayotganini va har bir insonning muayyan vazifasi yoki maqsadi borligini anglatadi. Qanotli Ibora inson mavjudligini teatrning vaqtinchalik, tez o'zgargan qismiga o'xshatadi. Hayotdagi voqealar va odamlar o'rtasidagi munosabatlar teatr o'yinchilari kabi o'zgarib turadi. Shu bilan birga, bu ibora jamiyatdagi har bir insonning o'z rolini o'ynashi kerakligini, lekin bu rolni o'ynashni tanlash va o'zgarish imkoniyatining mavjudligini ham ta'kidlaydi.

Britaniyalik shoir T.S.Eliot bu qanotli iboradan juda ilhomlangan. T.S.Eliotning *"The Love Song of J. Alfred Prufrock"* (1915) nomli she'rida Shekspirning *"Dunyo - sahna"* iborasi ma'lum bir tasviriy kontekstda ishlatilgan. Eliotning *"Prufrock"* she'rida kishining ichki dunyosida, ya'ni, uning qo'rquvlarida, o'zini tushunishida, va jahon bilan bo'lgan aloqasidagi teatrlashgan roli haqida fikr yuritilgan. Prufrockning o'zi ham sahnada aktyor kabi, boshqalar tomonidan kuzatilayotgan va baholangan bir shaxs sifatida tasvirlanadi.

Shuningdek, Shekspirning *"Romeo and Juliet"* asaridan olingan *"A rose by any other name would smell as sweet"* iborasi, nomlarning hayotdagi ahamiyatsizligini anglatadi. Juliet bu so'zlarni Romeo bilan bo'lgan sevgisiga ularning oilaviy ismlari va ijtimoiy holatlari to'squinlik qilmasligini bildirish uchun aytadi Bu ibora insonning haqiqiy tabiati va kimligini tashqi ko'rinishlar yoki jamiyatning belgilangan chegaralari orqali aniqlashning to'g'riligini anglatadi. Asarda sevgi va ijtimoiy me'yorlar o'rtasidagi qarama-qarshilikni aks ettirib, ushbu ibora hozirgi kunda shunday holatlarni tasvirlashda keng qo'llanadi.

Bundan tashqari Shekspirning *"A fool thinks himself to be wise, but a wise man knows himself to be a fool"* (*As You Like It*) iborasi o'zbek tilida *"Aqilsiz odam o'zini donishmand deb biladi, lekin donishmand odam o'zini aqldan holi deb biladi"* tarzida yangraydi. Mazkur ibora orqali Shekspir insonlarning o'zlarini qanday tasavvur qilishlarini va haqiqiy donolikning qanday ekanligini ta'kidlaydi. Anglanadiki, aqilsiz odam o'zini donishmand deb bilishi mumkin, ammo haqiqiy donishmand esa o'zini hech narsani bilmaydigan holda ko'radi, chunki u o'zining cheklanganligini va kamchiliklarini anglaydi.

Bu qanotli iborani mashhur rus yozuvchisi Dostoyevskiy "Crime and Punishment" nomli asarida o'zini aqlliman deb hisoblagan, ammo aslida o'zining shaxsiy ayblarini va adolatsizliklarini tan olmagan qahramonlarga nisbatan qo'llangan. Asar qahramoni Raskolnikov o'zini aqlliman deb biladi, lekin oxir-oqibat, uni qahramonlik va donolik emas, balki o'zining ichki ayblari va jinoyatlarga moyilligini tushunadi. Siyosiy yoki ijtimoiy kontekstda bu qanotli ibora ko'pincha boshqaruvchilar yoki liderlar tomonidan ishlatiladi. Katta martabaga ega bo'lgan shaxslar, o'zlarini anglagan va o'z xatolarini tan olgan holatda, boshqaruvni adolatli va samarali amalga oshirishlari mumkin. Siyosatchilar yoki rahbarlar o'zlarining kibrga berilmaslik va o'zini baholashda ushbu iboradan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

Shu bilan birga, amerikalik yozuvchi F.Skott Fitsjeraldning "The Great Gatsby" (1925) asarida Shekspirning mazkur qanotli iborasi personajlarning ichki qarorlarini tahlil qilish maqsadida ishlatilgan. Masalan, asar qahramoni Getsbiy o'zini aql-idrokli va omadli deb hisoblaydi. Ammo Getsbiyning oxir-oqibatdagi fojiasi, uning o'zini anglashdagi chalg'ish va xatoliklar hisoblanadi. Shekspirning bu iborasi Getsbiyning haqiqatni anglashdagi yo'qsilligi va o'zining haqiqiy qadrini tushunmasligini ifodalaydi.

Shekspirning "Julius Caesar" asarida qo'llangan "*The fault, dear Brutus, is not in our stars, but in ourselves*" iborasi, aslida, o'z taqdirini boshqarishdagi mas'uliyatni anglatadi. Bu ibora shunday tushuniladi: "*Aybllov, aziz Brutus, bizning yulduzlarimizda emas, balki o'zimizda*". Asarda, Kassi o'zining do'sti Brutga, odamlar o'z taqdirini o'zi yaratishi va ichki qarorlarining natijalariga mas'ul bo'lishi kerakligini aytadi. U yulduzlar va taqdirni mas'uliyatdan qochishning bahonasi sifatida qabul qiladi, o'zgarish esa insonning irodasi va tanlovida ekanligini ta'kidlaydi. Bu qanotli ibora, o'zga adabiyotlarda va madaniyatlarda, odamning o'z taqdiriga bo'lgan mas'uliyatini ko'rsatishda keng qo'llanilgan va juda ko'p manbalarda zamonaviy talqinlar bilan ishlatilgan. Ibora ma'nosidan odamning ichki mas'uliyati va shaxsiy tanlovi anglanadi. Shekspirning bu so'zlari insoniyatning o'ziga bo'lgan ishonchsizlik va boshqalarga aybni yuklash masalasi haqida mulohaza yuritadi. Bu o'zi haqida o'ylashga undaydi va har bir insonni o'z xatti-harakatlari uchun javobgar qilishga chaqiradi.

Angliya yozuvchisi Charles Dikkensning "Great Expectations" (1861) asarida Shekspirning bu iborasi o'z taqdirini anglash va insonning o'z xatolarini tan olish ma'nosida qo'llangan. Asar qahramoni Pip o'zining kelajagini yulduzlar yoki taqdirga bog'lab, o'z xatolarini va o'z qarorlaridagi noto'g'ri yo'llarni tushunib yetadi. Dikkens o'z asarida Shekspirning ushbu iborasini taqdirni va odamning o'z kamchiliklarini qabul qilishning muhimligini ko'rsatish maqsadida qo'llaydi.

Shekspirning "Julius Caesar" asaridagi "*Et tu, Brute?*" qanotli iborasi, "*Sen hammi, Brut?*" deb tarjima qilinadi. Bu ibora, aslida, Yuliy Sezarning hayotidagi so'nggi so'zlari bo'lib, u o'zining do'sti va ishonchli ittifoqchisi Brutning unga xiyonat qilganini anglagan va hayotidagi eng og'ir zarbani, o'z yaqin kishisidan olgan vaqtda aytgan. Sezarning Brutga bo'lgan ishonchidan hali ham chin dildan ajralmagan holda, u Brutni o'zining qotili ekanini anglagani holda, bu so'zni aytadi. Mazkur ibora xiyonatni ifodalaydi, ayniqsa, o'zini eng yaqin deb bilgan kishidan shunday zarba olishga nisbatan qo'llanadi.

Ushbu ibora badiiy matnlarda va so'zlashuv nutqida keng qo'llaniladi, ayniqsa, ishonchli do'stlaridan, yaqinlaridan kelgan zarbalarni ifodalash uchun qo'llaniladi. Jorj Oruellning "Animal Farm" asarida bu ibora qo'llangan. Asarda, Napoleonning Snoubollga qarshi amalga oshirgan xiyonati va o'z do'stlariga nisbatan ko'rsatgan noto'g'ri yondashuvi "*Et tu, Brute?*" iborasi yordamida ochib berilgan. Napoleonning Snoubollni hamkorlari xiyonat qilib, uni ortiqcha qudratga ega bo'lishdan oldin taxtdan ag'darishi orqasida, Brutning Sezarga qilgan xiyonatiga o'xshash bir sahna yuzaga kelgan. Oruellning bu asarida ham xiyonat va ishonchning yengilishi aks ettirilgan.

Xulosa. Shekspir asarlaridan olingan qanotli iboralar badiiy asarlarda voqea va hodisalarni to'liq va obrazli ochib berishda katta ahamiyatga egadir. Mazkur qanotli iboralar obrazlilik, ma'nodorlik, lo'ndalik hamda ta'sirchanlik jihatlari bilan badiiy matnlarda, shuningdek og'zaki nutqda keng qo'llanilmoqda. Ularning semantik jihatdan serqirraligi nutqning rang-barangligini ta'minlaydi. Bu qanotli iboralar orqali insonlar o'z fikrlarini va his-tuyg'ularini yanada chuqurroq ifodalay oladilar. Shuningdek, yuqorida keltirilgan qanotli iboralar Shekspirning yuksak badiiy mahoratini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алексеева А.А. Аргументативный потенциал крылатых слов (на материале текстов современной немецкоязычной прессы). Дисс... канд. филол. наук. - Тверь: ТГУ, 2001. - 164 с.
2. Беркова О.В. Крылатые слова и проблемы их лексикографирования. Дисс... канд. филол. наук. -Ленинград: ЛГУ, 1991. -161 с.
3. Горячева Е.Д. Крылатые выражения в семантическом пространстве художественного текста: лингвокультурологический и функционально-прагматический аспекты. Дисс... канд. филол. наук. - Майкоп: АГУ, 2018. - 170 с.
4. Isakova G.N. Fransuz tili qanotli so'zlarining semantik va stilistik xususiyatlari. Filol. fan. dok... diss. -Toshkent, 2023. - 237 b.

5. Каменев К.В. Крылатые единицы, восходящие к синтетическим жанрам искусства, в современном русском и английском языке. Автореф. дисс... канд. филол. наук. - Челябинск: ЧГПУ, 2012. - 24 с.

6. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. - Челябинск: Факел, 1995. - 223 с.

7. Чуриков С.А. Крылатые выражения А.В.Кольцова в современном русском дискурсе. Автореф. дисс... канд. филол. наук. - Воронеж: ВГУ, 2011. - 24 с.